

SELEFİ, VAHHABİ DÜŞÜNCE GELENEĞİ VE CEMAL KAŞIKÇI OLAYI

Dr. Öğr. Üyesi Alper MUMYAKMAZ

Bozok Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, alpermumyalmaz@gmail.com

Suudi Arabistan farklı dini tasavvuru ve buna bağlı devlet anlayışıyla geçmişten bugüne başta İslam ülkeleri olmak üzere birçok ülkenin dikkatini çekmiş, tartışmaların odağı olmuştur. Son dönemde devlet yönetiminde ön plana çıkan Suudi prensin reformist yaklaşımlarıyla toplumsal alanda bir liberalleşme sürecine giren Suudi Arabistan, kendine göre ciddi bir değişim yaşamaya başlamış, bu gelişmeler uluslararası alanda bu ülkeye dikkatleri çekmiştir. Arap ülkelerinde yönetimlerin teker teker devrilmesine neden olan Arap Baharından neredeyse hiç etkilenmeyen ve bu rüzgarı bir şekilde bertaraf eden Suudi Arabistan, ABD Başkanı Donald Trump'ın seçimlerin ardından ilk yurtdışı ziyaretini gerçekleştirdiği ülke olmuştur. Ancak son bir buçuk aydır ise gazeteci Cemal Kaşıkçı olayıyla anılmaya başlamış, bu olay uluslararası alanda Suudi yönetimini tartışmaların içine çekmiştir. İddialar, kanıtlar ve her geçen gün ortaya çıkan gelişmelerle birlikte tartışmaların hedefine oturan ancak cesedin bulunamaması, failerin netleştirilememesi gibi nedenlerle nihayete erdirilemeyen Kaşıkçı olayı, Suudi Arabistan'ın zihniyet dünyasını, insan ve İslam anlayışının ayrıntılarının çözümlenmesini, bir analizini gerekli kılmaktadır.

Sadece Türkiye değil, dünyanın gündemine oturan Cemal Kaşıkçı'nın öldürülmesi olayı hakkındaki iddialar bir devletin prestijine dönüşmüş, uluslararası bir sorun haline gelmiştir. 1958 doğumlu Arap asıllı gazeteci Cemal Kaşıkçı'nın 2 Ekim 2018 günü nişanlısı Hatice Cengiz'le evlenmesi için gerekli olan evrakları alması gereken Suudi Arabistan'ın İstanbul Başkonsolosluğu'na girdikten sonra bir daha dışarı çıkmaması üzerine gelişen olaylar dizisi, hem Türkiye'nin hem de dünyanın ilgisini bu isme çekti. Ailesi, daha doğrusu ataları Türkiye'den Arabistan'a göç etmiş bir aileye mensup olan Kaşıkçı'nın Suudi Arabistan'ın İstanbul Başkonsolosluğu'nda öldürüldüğü yönünde artan şüpheler, ardi ardına yapılan açıklamalar, ilk başlarda Kaşıkçı'nın öldürüldüğü iddialarını yalanlayan Suudi Arabistan'ın yaklaşık 17 gün sonra öldüğünü kabul etmesiyle birlikte, son kez görüldüğü Başkonsolosluk binasına ilginin artmasına neden olmuş, Türk polisi sözkonusu binada arama yaparak olayın aydınlatılması için çalışma yürütmüştür. Evlilik için gerekli evrakları aldıktan sonra 3 Ekim'de Hatice Cengiz ile evlenmeyi planlayan Cemal Kaşıkçı, Konsolosluga nişanlısı ile birlikte gitmiş, ancak içeriye tek başına girmiş, geri dönmemesi ile birlikte Kaşıkçı'nın akıbeti belirsiz bir hal almıştır.

Olayın ardından ortaya çıkan bir dizi gelişme Suudi Arabistan'ın kendi toprakları dışında ancak kendi resmi kurumunda kontrol dışına çıkan bir meseleyle yüzyüze gelmesine neden oldu. Prestij meselesine dönüşen ve Suudi Arabistan'ı uluslararası alanda zor durumda bırakan, ancak tam anlamıyla da aydınlatılamayan Cemal Kaşıkçı hadisesi, birçok ülkenin Suudi Arabistan'a karşı endişe duymasına ve güveninin zedelenmesine yol açtı. Kaşıkçı'nın öldüğünün kabul edilmesinin ardından Türk Polisi tarafından gece yarısı Konsoloslukta yapılan aramanın neticesinde elde edilen delil ve bilgiler, şüphelerin Konsolosluga, dolayısıyla da Suudi yönetimine yönelmesine neden oldu. Bu süreçte ölüm olayının nasıl ve ne şekilde olduğu, olduysa cesedin nerede bulunduğu yönünde kesinleşmeyen durumlar karşısında Suudi Arabistan Adalet Bakanı El-Şeyh tarafından Cenevre'de yapılan açıklamada,

“Suudi Arabistan Krallığının kötü niyetli kampanya karşısında prensiplerine ve değerlerine bağlılığının değişmeyeceğini” söylemesi konu üzerinden yapılan ithamların yalan olduğu, bu durumun kendileriyle ilişkisi olmadığı şeklinde cevaplarla bertaraf edilmeye çalışılsa da, olayın mekanının ve muhatabının kişilerin ötesinde kurumsal ve siyasal bir organizasyon olarak Suudi rejiminin ve devletinin nasıl bir düşünce ve inanca sahip olduğu gibi durumların ayrıntılarını araştırmayı akla getirmektedir.

Yaklaşık 250 yıl önce ortaya çıkan Vahhabilik nedir, söylemi ve düşünce yapısının temellerini neler oluşturur, insan ve İslam hakkında nasıl bir düşünce sistematiğine sahiplerdir? gibi soruların cevapları için öncelikle Selefilik ne olduğu, ardından Vahhabiliğin nasıl ortaya çıktığı üzerine durmak daha doğru olacaktır. Dini bir örgütlenmenin siyasal bir yapıyla işbirliğinin radikal bir sistem şeklinde kurgulanıp işlemesi, Arabistan’ın sosyal, kültürel ve siyasal yapısının sosyolojik bir analizini yapmayı zorunlu kılmaktadır. İbn Haldun “coğrafya kaderdir” derken aslında toplumlar üzerinde yaşadıkları yerlerin insana, topluma ve dünyaya bakış açılarının kısacası asabiyetlerinin şekillenişindeki yere vurgu yapar. Hiçbir felsefi düşünce, ideoloji, mezhep içinde doğduğu toplumsal yapının özelliklerinden ayrı düşünülemez. İslam’ın dünyaya gelişinden bugüne tarihsel süreç içerisinde “tevhit” ilkesinden uzaklaşıldığı, İslam’ın özünün kaybedildiği eleştirileri üzerine ideal bir dönem olarak öne çıkarılan “asrı saadet” döneminin temel üç unsuru, Selefilik temelini oluşturur. Kur’an, sünnet ve sahabe’nin hayatını temel alan ve tekrar bu dönemi canlandırmanın gerekliliği üzerine düşüncesini inşa eden ve kendini Selefilik olarak tanımlayan bu akım, bu üç temel dışında herşeyi bid’at (din dışı) ilan etmiş, akli referans olmaktan çıkararak İslam’ın Arabi özünün ancak lafzın vurgusuyla sözkonusu olabileceğini önelemiştir. Akaid olarak saf ve temiz bir din anlayışını hakim kılmak isteyen, ancak bunu yaparken radikal eğilimler içerisine giren Selefilik bu dönüş ve cihatçı bir yapıya bürünen kesimi, kendileri gibi düşünmeyenleri ötekileştiren, hatta Müslüman dahi saymayan, daha da ötesi katledilmesinin önünü açan düşünceleriyle Selefilik bu yöne kaymasını tasvip etmeyen insanların samimiyeti ve niyetlerinden farklılaşarak olumsuz bir düşüncenin şekillenmesine yol açmış, Selefilik niyet ve düşüncelerinin ötesinde boyutlara çekilmiştir. Bir mezhepten ziyade bir zihniyet olarak tanımlanabilecek olan Selefilik, İbn Teymiyye’yi esas alan reaksiyoner bir hareket olarak görülmüş, Asrı Saadet dönemini idealize eden bir hareket olarak gelişim göstermiştir.

Selefilik Asrı Saadete dönüş üzerine geliştirdiği yaklaşımın 18. yüzyılda sadece Kur’an ve sünnete indirgenen Vahhabilik’le kıyaslandığında ise daha da ilginç durumlar ortaya çıkmaktadır. 20. yüzyılın son yıllarında özellikle de 2001 yılında ABD’de yaşanan 11 Eylül saldırılarının ardından maalesef küresel terörle eşleştirilen İslam’ın adının İslami terörle, Müslümanlarında terörist olmakla muhatap olduğu bir süreç yaşanmıştır.

18. yüzyılda Osmanlı topraklarında İslam ülkelerinde ortaya çıkan dini ihya hareketlerinden birisi olan Vahhabilik, Arabistan’ın dağınık kabile ve köy toplulukları ile geçimini ticaretle kazanan kentli kesim üzerinden kendini inşa etmiştir. Sünni siyaset içerisinde hareket eden, ancak halkın İslam’ına dokunan ve eleştiren bu hareketin lideri Muhammed Bin Abdulvahhab’tır. 1703 yılında Deriyye’de doğan Abdulvahhab, ailesinden ve gittiği medreselerden ciddi bir dini eğitim almış, zamanla çevresine toplananlarla birlikte nüfuzunu artırmıştır. Abdulvahhab’ın elde ettiği dini etki zaman içerisinde Suud ailesinin dikkatini çekmiş ve Abdulvahhab ile Muhammed Bin Suud arasında dini-siyasi bir ittifak gerçekleşmiştir. Vahhabiliğin çölün şartları ile yoğrulmuş Arap kültürünün siyasal yönden yapılan işbirliği ile daha da radikalize olması, geçmişin kutsanarak dinselleştirildiği bir Arap muhafazakarlığını ortaya çıkarmıştır. Arapların dışında Müslüman olanların İslam’ı tahrif eden, yanlış inanç ve ritüellerle dolduran yaklaşımlarından arındırılarak has ve hakiki İslam’ın özüne dönülmesinin gerektiği üzerine şekillenen Vahhabiliğin, Arap toplumunun sosyo-kültürel özellikleriyle bir araya gelince radikal tedbir ve fiillere yöneldiği görülmektedir. Hanbeli mezhebine mensup olan Vahhabiler, Kur’an ve hadislerin lafzını yani ilk anlaşıldığı anlamı esas almakta, onun tefsir edilmesine ve yorumlanmasına gerek olmadığına inanmaktadırlar. Kelamcılar ise tamamen reddeden Vahhabilik, tasavvuf ve tarikatleri

reddeder. İbn Teymiye'yi referans alan bu ekol, sadece, Kur'an'ı ve sünneti esas alır. Bunların dışındaki gelişmeleri ise şirk (Birşeyi Allah'a eş koşmak) olarak görür. Evliyalığı, mezar ve türbe ziyaretlerini yasaklar. İyiliği emredip, kötülüğü nehyetmek için Allah'ın dünyadaki hakimiyetini gerekirse güç kullanarak gerçekleştirmenin caiz olduğunu söyler. Abdülvahhab'ın öğretileri üzerine genişleyen bu hareketin gücünden siyasal anlamda istifade etmek isteyen Muhammed Bin Suud'un 1744 yılında yaptıkları bu ittifak, Arap Müslümanlığının giderek daha da radikalize olmasına yol açmıştır. Selefilere yöntemlerini dahi reddeden ve peygamber döneminde olmayan herşeyi bidat kabul eden bu düşünce, yeni bir mezhep gibi kabul görmüş, hatta bu topraklarda bir devlet olarak hayatiyet kazanmıştır. 1802 yılında Kerbela'da iki binden fazla Şii'yi katleden Vahhabiler, Hz. Hüseyin'in türbesini tahrip etmiş, zaman içerisinde hutbelerde zikredilen hükümdar isminin söylenmesi uygulamasını kaldırmış, Hz. Muhammed'in türbesini yağmalamışlardır. Bir dönem Vahhabi olmayanların Kabe'ye girişlerini yasaklayan Vahhabiler, tütün ve alkolü yasaklamış, cemaatle toplu namazı zorunlu hale getirmişlerdir. Ayrıca İbn Teymiyye, İmam Hanbel ve Abdülvahhab'ın eserleri ile Kur'an ve hadis hakkındaki kitaplar dışındaki tüm kitapları ise yok etmişler.

Giderek güç kazanan bu harekete karşı zaman içerisinde Osmanlı yönetiminde bir rahatsızlık oluşmuş ve üzerine Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa gönderilerek Vahhabilere büyük bir darbe vurulmuştur. Mekke, Medine, Taif ellerinden alınmış, Suud'un ve Vahhab'ın oğullarından bazıları esir alınmış ve idam edilmiştir. Ancak giderek güç kaybeden Osmanlı, zaman içerisinde bu ittifakın yeniden toparlanmasına müdahale edememiş, Vahhabilik ikinci dönemini yaşamaya başlamıştır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Mekke, Medine ve Taif'i ele geçiren Suud ailesi, İngiltere de yapılan Cidde Anlaşmasıyla 1927 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Anayasası Kur'an'ı Kerim olan Suudi Arabistan, II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya petrol piyasasına girmiş ve giderek zengin bir ülke haline gelmiştir.

Genelde Selefilik, özelde Vahhabilik üzerine şekillenen bu hareket, değişim karşıtlığı üzerine şekillenmiştir. Değişim karşıtlığı üzerine inşa edilen bu düşünce, Müslüman dahi olsa kendileri gibi olmayanları dışlayarak onları müşrik ilan etmiş, katledilmesini dahi caiz sayan bir mantıkla hareket etmişlerdir. Değişime direnen ve kendileri gibi düşünmeyenlere karşı her türlü uygulamayı meşru gören bu düşünce, Arap toplumunun kapalı bir toplumsal yapı olarak şekillenmesine neden olmuş, sivil toplum ve demokratik değerlerin gelişmesi engellenmiş, toplumsal dinamizm baskılanarak kontrol altına alınmıştır. Bu çerçevede Vahhabilik, Arap toplumunun yaşadığı coğrafyanın kültürel özelliklerinin bir yansıması olarak ortaya çıkmış ve artan nüfuzu ile siyasal bir kimliğe kavuşmuş, bir devletin düşünce ve inanç alanının temeli olmuştur.

Sonuç olarak Cemal Kaşıkçı'nın öldürülmesi olayının Türkiye'de ya da bir başka ülkede değil de, Suudi Arabistan'da gerçekleşmesi söz konusu olsaydı, belki de öldüğünden bile haberdar olunmayacaktı. Aslında Suudi ailesiyle iyi ilişkileri olan, ancak zamanla ilişkileri bozulan Kaşıkçı'nın, örneğin Filistin davasında Suudi Arabistan'a yönelik eleştirileri, ülkedeki dini yapıyı eleştiren yazıları onun hedefe alınmasına yol açmış, ancak ölme şekli ve yeri hiç beklenmedik şekilde Suudi Krallığının uluslararası bir gündemle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Vahhabi cihatçılığının ve radikalizminin bu şekilde gündeme gelmesi esasen İslam'ın bu şekilde okunuş şeklinin eleştirilmesine, İslam'ın sadece Türkler değil, tüm Müslümanlar için ne anlama geldiği, İslam'ın özünde bir değişimin değil, müslümanların anlayış, yorumlayış ve yaşayışlarında meydana gelen farklılıkların bu dinin yaşandığı toplumların toplumsal ve kültürel yapısıyla ilişkili olduğuna, ama en nihayetinde herşeyden önce insana ait ve ona yönelik bu düşüncelerde paradigmat farklılıkların bir şekilde kırılmaya mahkum olduğuna, değişimin insanlık tarihinin en önemli özelliği olduğu gerçeğine bizi ilettiğini görmemiz gerekir. Yeni prensle birlikte başlayan bir dizi liberalleşme ve özgürlük konusundaki adımlar, Cemal Kaşıkçı olayıyla birlikte Arap Baharı'nın uğramadığı Suudi Arabistan'da, toplumsal ve siyasal sürecin dış dinamikler üzerinden bir değişime sürüklenmesi durumunu şekillendirip şekillendirmeyeceği zamanla ortaya çıkacak, beklenmedik yeni gelişme ve süreçler belki de sözkonusu olacaktır.